

بررسی اثربخشی آموزش‌های مدارس قرآن بر مهارت روخوانی قرآن

دانش‌آموزان مقطع ابتدایی

(نمونه موردی: مدارس شهر بردسکن)

حسین زرغامی*

محمدحسین زرغامی**

حسن زرغامی***

چکیده

آموزش قرآن در برنامه‌های نظام آموزشی همواره مورد نظر بوده است. در یکی از آخرین آنها، ایجاد مدارسی ویژه با نام مدارس قرآنی در دستور کار قرار گرفت که به صورت کلاس‌های فوق برنامه در برنامه آموزشی مدارس جای گرفته است. در این مقاله، با رویکرد تحقیقی طرح‌های آزمایشی کلاسیک به ارزیابی تأثیرات این آموزش‌ها بر روخوانی قرآن پرداخته شده است. برای این منظور، شهر بردسکن به عنوان منطقه مورد مطالعه انتخاب شد و دو گروه از دانش‌آموزان مقطع ابتدایی این شهر به عنوان گروه آزمایش و گروه کنترل انتخاب شدند. از هر کدام از گروه‌ها، پیش و پس از برگزاری این کلاس‌های آموزشی، آزمونی در زمینه مهارت‌های قرآنی، در بخش‌های مختلف، به عمل آمد؛ با این تفاوت که دانش‌آموزان گروه کنترل در این کلاس‌ها شرکت نکرده بودند. یافته‌ها نشان داد که این دوره‌های آموزشی تأثیر مهمی بر مهارت روخوانی دانش‌آموزان ابتدایی می‌گذارد. از روش‌های آماری شامل میانگین و انحراف استاندارد، نمودارهای شبکه‌ای، آزمون‌های ناپارامتری و به‌ویژه تحلیل کوواریانس در این نتیجه‌گیری استفاده شد. بر همین اساس، مشخص شد که بیشترین تأثیر، از طریق آموزش‌های مربوط به لحن به‌دست آمده است. یافته‌ها همچنین تفاوتی را میان دانش‌آموزان دختر و پسر از لحاظ میزان تأثیرگذاری نشان ندادند و تفاوت‌های دیده شده، معنادار نبود. به این ترتیب، می‌توان گفت برگزاری این دوره‌های آموزشی در بهبود روخوانی قرآن مجید در دانش‌آموزان ابتدایی تأثیر مثبتی داشته و دست کم به برخی از اهداف خود دست یافته است.

واژگان کلیدی: مدارس قرآنی، پیش‌آزمون، پس‌آزمون، گروه آزمایش، گروه کنترل، نمودار شبکه‌ای، تحلیل کوواریانس.

Email: Ho.zarghami@gmail.com

Email: Zar100@gmail.com

Email: zarghami1350@gmail.com

* دانشجوی دکتری علوم اجتماعی (جمعیت‌شناسی) دانشگاه تهران
** دکترای سنجش و اندازه‌گیری دانشگاه علامه طباطبائی تهران
*** کارشناس ارشد آموزش ابتدایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائن
تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۴/۲۸ تاریخ تأیید: ۱۳۹۴/۰۲/۰۶

مقدمه

قرآن معتبرترین منبع معارف اسلام و معجزه جاودان رسول گرامی است. تنها کتاب آسمانی است که از تحریف مصون مانده و بشر از آوردن حتی سوره‌ای کوچک همانند آن عاجز است. در سایه پربرکت این امانت مقدّس و در پرتو عمل به قوانین و دستورهای حیات‌بخش آن بود که جامعه اسلامی توانست در مدّتی اندک، نیمی از جهان را به تسخیر خود درآورد و دوران طلایی و شگفت‌انگیز تمدن بشری در آن روز را بنیان نهد. تنها به برکت قرآن بود که تاریخ تمدن اسلامی، یکی از شکوه‌مندترین و افتخارآمیزترین مراحل تاریخ تمدن بشر نام گرفت. از آن هنگام که قرآن از صحنه زندگی مسلمانان، آهسته آهسته کنار زده شد؛ عزّت و عظمت و اقتدار آنان نیز رو به افول نهاد. بی‌شک علت اساسی انحطاط و عقب‌ماندگی مسلمانان را باید در پشت کردن آنان به قرآن جستجو کرد. از این رو، برای ما مسلمانان، بیش از هر زمان دیگر، ضرورت حاکم‌نمودن فرهنگِ حیوانی در متن زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی احساس می‌شود.

متأسفانه آشنایی و آگاهی مسلمانان و حتی برخی از تحصیل‌کردگان از قرآن اندک و ناچیز است و قرآن آن‌گونه که شایسته آن است، جایگاه خویش را در میان جوامع اسلامی، از جمله کشور ما، پیدا نکرده است. البته پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، قرآن درخششی دیگر یافت و آهنگ گرایش به قرآن و معارف آن به گونه‌ای فراگیر در میان عموم مسلمانان، به‌ویژه جوانان، آغاز شد، هر چند که هنوز تا نقطه مطلوب فاصله باقی مانده است. نظر به اهمیت آشنایی با قرآن و با توجه به اینکه نظام آموزش و پرورش بنا به ضرورت تغییرات اجتماعی یکی از سازمان‌های پیچیده و بزرگ در هر کشور محسوب می‌شود و با رشد و توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، پیوندی ناگسستنی دارد، برخی از مسئولیت‌های اصلی در حوزه آموزش قرآن برای کودکان و نوجوانان، بر دوش این نهاد قرار داده شده است. این نهاد با برنامه‌های متنوع و متعددی تلاش کرده است تا این وظیفه را تا حد ممکن به نحو مناسب انجام دهد. بر همین اساس، سیاست‌گذاران برنامه‌های آموزشی، دوره‌های آموزش قرآن در مقاطع مختلف تحصیلی، از ابتدایی تا دبیرستان، را با عنوان مدارس قرآنی با تأکید بر صحّت روخوانی دانش‌آموزان گسترش دادند. در ایجاد مدارس قرآنی تأکید ویژه‌ای بر آموزش در دوره ابتدایی شده است. از آنجا که زبان‌آموزی از آغازین روزهای تولّد کودک آغاز می‌شود و اگر کودکی در معرض چند زبان قرار گیرد همه آن زبان‌ها را به عنوان زبان اول فرا خواهد گرفت، آموزش‌های مدارس قرآن در مقطع ابتدایی دانش‌آموزان مورد توجه خاص بوده است. افزون بر آن، مهم‌ترین مقطع، در یادگیری‌های پایدار مقطع ابتدایی است و در صورتی که در این مقطع دانش‌آموزان روخوانی صحیح را فرا گیرند در آینده قرآن را به‌طور صحیح و به راحتی

تلاوت خواهند نمود. از مهم‌ترین اهداف دوره‌های آموزش قرآن در دوره ابتدایی روخوانی صحیح قرآن به صورت شمرده و آرام از روی مصحف با استفاده از رسم‌الخط آموزشی است. این رسم‌الخط نزدیک‌ترین رسم‌الخط به زبان فارسی است (انوشه‌پور و همکاران، ۱۳۸۹). در واقع، این رسم‌الخط مغایر با رسم‌الخط عربی قرآن نیست اما چون تلفظ نادرست حروف زبان عربی و به تبع آن نادرست خواندن قرآن تغییرات بسیار شگرف و حتی معانی متضاد و متناقضی را ایجاد می‌کند، شایسته است شیوه تلفظ حروف و کلمات قرآن به فراگیران آموخته شود تا با تلفظ درست حروف و کلمات قرآن، معنی اصیل، ژرف، حقیقی و... آن به ذهن و جان فراگیران منتقل شود و با تشویق فراگیران به درست خواندن قرآن، شخصیت آنها قرآنی و به عبارتی دیگر ربّانی شود. بنابراین، اولین گام در آموزش قرآن حرکت به سوی روخوانی و روان‌خوانی این کتاب شریف است که قرآن‌آموز باید آن را فرا گیرد و سپس با فراگیری علوم تکمیلی روان‌خوانی گام‌های بعدی را بردارد.

آموزش و پرورش تلاش کرده است تا با ایجاد مدارس قرآنی مسیر یادگیری و درک بهتر قرآن را آسان سازد و به خانواده‌ها در تربیت دینی فرزندان کمک کند. مدرسه قرآنی به مدرسه‌ای اطلاق می‌شود که در آن دانش‌آموزان مستعد و علاقه‌مند، افزون بر برنامه رسمی و ساعات مقرر در جداول درسی دوره‌ها و رشته‌های مختلف تحصیلی، حداکثر ۶ ساعت آموزشی در هفته (حداقل ۲ ساعت در ابتدایی و ۳ ساعت در راهنمایی و متوسطه)، معارف، شایستگی‌ها و مهارت‌های تکمیلی قرآنی را فرا می‌گیرند. بنا به اهداف تعریف شده، مدارس تخصصی قرآن، بستر حفظ، روخوانی و روان‌خوانی و درک مفاهیم و معانی قرآن کریم را برای دانش‌آموزان فراهم می‌کنند تا دانش‌آموزان پس از فارغ‌التحصیلی از مدارس و کسب دیپلم آموزش و پرورش دارای مهارت‌های ویژه‌ای در روخوانی و روان‌خوانی قرآن، حفظ قرآن و... باشند. اکنون پس از برگزاری این مدارس و کلاس‌ها، نیاز است کارایی دوره‌های آموزش قرآن به عنوان یکی از مهم‌ترین برنامه‌های کشوری مطالعه شود تا میزان دستیابی این مدارس به اهداف تعیین‌شده مشخص گردد. تاکنون مطالعه‌ای درباره اثربخشی آموزش‌های مدارس قرآنی با توجه به اهداف آن در مقاطع مختلف انجام نشده است به همین جهت، تحقیق حاضر به دنبال پر کردن بخشی از خلاء تحقیقاتی در این زمینه بوده و تمرکز خود را بر آموزش ابتدایی قرار داده است. همان‌طور که بیان شد، یکی از مهم‌ترین اهداف دوره‌های قرآن در مقطع ابتدایی مهارت روخوانی به‌طور صحیح است. در پژوهش پیش‌رو، این موضوع مد نظر بوده و به ارزیابی برنامه‌های آموزشی مدارس قرآنی بر مهارت روخوانی و روان‌خوانی دانش‌آموزان ابتدایی پرداخته شده است.

ملاحظات نظری

قرآن پیام روشن الهی است که همه انسان‌ها را به راستی و رستگاری دعوت می‌کند. از صدر اسلام تا کنون آموزش این پیام جاودانه الهی، از مهم‌ترین ارکان تعلیم و تربیت در میان مسلمانان بوده است. در کشور ما نیز به اقتضای جایگاه خاص دین اسلام در فرهنگ مردم ایران و جایگاه ویژه قرآن در اعتقادات دینی، آموزش قرآن همواره مورد توجه همگان بوده است. از ابتدای تاریخ رسمی آموزش و پرورش در ایران، آموزش قرآن نیز از همان زمان مورد توجه قرار گرفت و در برنامه درسی دانش‌آموزان جای داده شد.

برنامه آموزش قرآن از یک‌سو در پی آن است که راهی روشن، مطمئن و دائمی برای انس و ارتباط همه دانش‌آموزان با قرآن کریم که به بهره‌گیری مادام‌العمر ایشان از هدایت کتاب الهی منجر شود، باز کند. قرآن کتاب همه مردم است. هر فردی در هر سطحی از علم و تقوا به شرط اینکه زبان این کتاب را درک کند می‌تواند از آن بهره‌گیری، «هُدًیً لِلنَّاسِ» (بقره، ۱۸۵). از سوی دیگر، این برنامه همه موضوعات ضروری آموزش قرآن، مانند روخوانی، روان‌خوانی، صحت قرائت، توانایی درک معنای عبارات و آیات ساده قرآن کریم، آشنایی با معارف انسان‌ساز قرآن و تدبیر در آیات الهی را در حد امکان شامل می‌گردد. تلقی رایج از آموزش قرآن در سطح عمومی جامعه - حدافل در سده اخیر - توانایی روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم بوده است، یعنی از دیدگاه عموم مردم، بسیاری از مراکز فرهنگی سنتی و حتی بخش قابل توجهی از صاحب‌نظران، هر فردی که می‌توانست قرآن را بخواند، اولین مرحله ضروری و عمومی آموزش را فرا گرفته بود. در برنامه جدید آموزش قرآن نیز توجه به مهارت‌های اولیه آشنایی با قرآن، یعنی روخوانی در آموزش ابتدایی مد نظر قرار گرفت و برنامه‌هایی برای آن تدراک دیده شد که مدارس قرآنی یکی از آخرین آنها است.

مهارت خواندن یک مهارت پایه‌ای است که همه آموزش‌های رسمی بدان وابسته هستند. پیشرفت مهارت‌های خواندن و نوشتن روز به روز اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. سال‌های ابتدایی در این موضوع اهمیت خاصی دارد؛ زیرا مهارت‌های زبان‌شناختی در طول این سال‌ها شکوفا می‌شود. مهارت‌های خواندن و نوشتن که در سال‌های اولیه تحصیل کسب می‌شود، در سواد دانش‌آموزان در طول زندگی مؤثر خواهد بود. برای بیشتر کودکان، یادگیری خواندن، مستلزم تدریس رسمی است. به نظر می‌رسد تدریس مستقیم خواندن، بیش از صرف وقت روی تمرین‌هایی برای آمادگی خواندن، که ممکن است مستقیماً به خواندن مرتبط باشد یا نباشد، سودمند است (پولاچک و رینر، ۱۳۷۸، ص ۴۶۲).

کسب مهارت خواندن قرآن در سه مرحله انجام می‌شود که به ترتیب عبارتند از:

الف) بخش خوانی: دانش‌آموز با دیدن هر بخش از کلمه، آن را می‌خواند، بدیهی است در این حالت، خواندن هر بخش از کلمات یا عبارات، با مکث اندکی بین هر بخش انجام می‌شود. نکته قابل توجه در این مرحله، آن است که دانش‌آموز با دیدن هر بخش، همان بخش را بخواند، نه آنکه تمام بخش‌های کلمه را در ذهن خود مرور کرده، پس از جمع کردن آنها، کلمه را یک‌باره بخواند؛

ب) شمرده‌خوانی: خواندن بخش‌های کلمات به آرامی و بدون مکث بین هر دو بخش، شمرده‌خوانی است. دانش‌آموزان با تمرین و تکرار، بر حسب استعدادشان به‌طور طبیعی از بخش خوانی به شمرده‌خوانی دست می‌یابند؛

ج) روان‌خوانی: خواندن کلمات و عبارات به صورت روان و با سرعت معمولی، روان‌خوانی نام دارد. دانش‌آموزان با تمرین و تکرار، بر حسب استعدادشان به‌طور طبیعی از شمرده‌خوانی به روان‌خوانی دست می‌یابند.

هر دانش‌آموز بر حسب استعداد و توانایی خاص خود، مراحل پیش‌گفته را طی می‌کند، از آنجا که دانش‌آموزان دارای استعدادهای متفاوتند، نباید انتظار داشت که همه آنها در یک زمان، این توفیق را به‌دست آورند.

مهم‌ترین رویکرد برنامه جدید آموزش قرآن، که اهداف و دیگر بخش‌های این آموزش را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند، جامعیت آموزش قرآن است؛ یعنی آموزش قرآن باید به گونه‌ای باشد که از یک‌سو، همه حیطه‌های یادگیری را شامل شود و به‌ویژه بر حیطه عاطفی که متکفل ایجاد و تقویت انس و علاقه دانش‌آموزان به قرآن و یادگیری آن است، تأکید ورزد؛ و از سوی دیگر، همه موضوعات ضروری آموزش قرآن، مانند روخوانی، روان‌خوانی، صحت قرائت، توانایی درک معنای عبارات و آیات ساده قرآن، آشنایی با معارف انسان‌ساز آن و تدبیر در آیات الهی را در حد امکان شامل شود.

روش تحقیق

با توجه به ماهیت، موضوع و هدف تحقیق، این بررسی در زمره تحقیقات کمی و از نوع آزمایشی قرار گرفته و روش اجرای آن به صورت پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل بوده است. با توجه به اینکه هدف این بررسی شناخت اثربخشی کلاس‌های آموزش قرآن مدارس قرآنی بر مهارت‌های مربوط به روخوانی قرآن بوده، دو گروه از دانش‌آموزان ابتدایی انتخاب شدند، گروه اول، آن دسته از دانش‌آموزان ابتدایی که در مدارس قرآنی حضور یافته و از آموزش‌های قرآنی بهره‌جسته‌اند، که ما آنها را به عنوان گروه آزمایش در نظر می‌گیریم، و گروه دوم، آن دسته از دانش‌آموزان ابتدایی که در

این کلاس‌ها شرکت نکرده‌اند و به عنوان گروه کنترل در نظر گرفته شده‌اند. منطق انتخاب این دو گروه نیز براساس روش پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل یا همان طرح آزمایش کلاسیک (دواس، ۱۳۸۳، ص ۴۴) بوده است. در این پژوهش، آزمایش یا مداخله، آموزش‌های دریافتی در کلاس‌های مدارس قرآنی بود. روش کار بدین صورت بود که ابتدا و پیش از برگزاری کلاس‌های مذکور از هر دو گروه آزمایش و کنترل، ارزیابی از مهارت‌های روخوانی آنان انجام شد. پس از پایان کلاس‌ها، دوباره از هر دو گروه ارزیابی انجام شد. از آنجا که در مورد گروه کنترل مداخله‌ای انجام نشده بود، یعنی آنها در کلاس‌های قرآنی شرکت نکرده بودند، هرگونه تفاوت مشاهده شده را می‌توان به تأثیر کلاس‌ها نسبت داد.

شروع به کار آموزش‌های مدارس قرآن در جامعه مورد نظر بدین صورت است که دانش‌آموزان علاقه‌مند افزون بر این که در نوبت صبح در مدارس به فراگیری آموزش‌های مندرج در کتاب‌های درسی می‌پردازند، در نوبت بعد از ظهر و طی سه روز در هفته (هر جلسه ۲ ساعت) در کلاس‌های آموزش‌های مدارس قرآن شرکت می‌کنند و آموزش‌های لازم را که عموماً به شیوه‌های قرائت قرآن به صوت و لحن عرب می‌پردازد، فرا می‌گیرند. دوره آموزشی مدارس قرآن در مقطع ابتدایی در یک ترم سه ماهه اجرا می‌شود. ملاحظه می‌شود که تحقیق از منظر زمانی به صورت طولی اجرا شده است و چه بسا عوامل دیگری (مانند آموزش‌های رسمی مدرسه) غیر از اثر مداخله در ایجاد تفاوت‌های دو گروه تأثیر گذاشته باشند. برای کنترل این مورد، معمولاً انتخاب تصادفی اعضای دو گروه صورت می‌گیرد (همان، ص ۴۵)، که در کار حاضر این موضوع لحاظ شده و دانش‌آموزان در هر دو گروه، به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند.

جامعه و نمونه آماری: جامعه آماری همه دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهرستان بردسکن در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ بوده است. تعداد کل آنها به تفکیک پایه تحصیلی در جدول شماره ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱: تعداد دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهر بردسکن در پایه‌های مختلف - سال تحصیلی ۹۰-۹۱

پایه جنسیت	اول		دوم		سوم		چهارم		پنجم		جمع
	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	
تعداد	۲۲۰	۲۳۹	۲۵۱	۲۱۴	۲۳۵	۲۰۸	۲۱۱	۲۱۶	۱۸۶	۲۰۴	۲۱۸۴

از آنجا که دانش‌آموزان پایه اول در کلاس‌های قرآنی شرکت نمی‌کنند، باید آنها را از جامعه مورد مطالعه حذف کرد که به این ترتیب تعداد دانش‌آموزانی که امکان شرکت در مدارس یادشده را داشتند به ۱۷۲۵ نفر تقلیل یافت. از این تعداد، در مجموع ۴۷۷ نفر در کلاس‌های آموزشی قرآن

در سطح شهرستان شرکت کرده‌اند که تعداد آنها به تفکیک پایه در جدول شماره ۲ آمده است. توجه داشته باشید که این دانش‌آموزان زیر مجموعه گروه بالا و بخشی از آنها هستند.

جدول ۲: تعداد دانش‌آموزان مدارس قرآنی شهر بردسکن به تفکیک پایه - سال تحصیلی ۹۰-۹۱

پایه جنسیت آمار	اول		دوم		سوم		چهارم		پنجم		جمع
	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	
	-	-	۶۳	۴۵	۶۲	۵۲	۷۵	۶۰	۶۷	۵۳	۴۷۷

به این ترتیب، انتخاب نمونه‌های تحقیق از بین این دو مدارس و با توجه به مطالب گفته شده پیشین انجام شد. همان‌گونه که بیان شد، افراد گروه آزمایش، یعنی دانش‌آموزان مدارس قرآنی، زیرمجموعه گروه کنترل یعنی همه دانش‌آموزان هستند، پس باید هنگام انتخاب نمونه‌ها به این موضوع دقت می‌شد؛ با در نظر گرفتن این نکته، ما با دو گروه دانش‌آموزان یکی در مدارس قرآنی (۴۷۷ نفر) و دوم دانش‌آموزانی که در مدارس قرآنی شرکت نکرده بودند (۱۲۴۸ نفر) با کسر تعداد ۴۷۷ دانش‌آموز مدارس قرآنی از ۱۷۲۵ کل دانش‌آموزان مدارس ابتدایی، روبه‌رو بودیم که باید نمونه‌ها از میان آنها انتخاب می‌شد.

نمونه‌گیری براساس روش تصادفی ساده و به تعداد برابر برای هر دو گروه و در هر کلاس و جنس انجام شد. بدین ترتیب، در مجموع ۳۲۰ نفر از دانش‌آموزان نمونه آماری تحقیق را تشکیل دادند و هر رده طبقه‌بندی شده مذکور به تعداد ۲۰ نفر درآمد که در جدول شماره ۳ آمده است. همان‌گونه که مشخص است، جدول کاملاً متقارن است و فراوانی افراد در هر دو گروه آزمایش و کنترل و به تفکیک جنسیت برابر ۸۰ است تا سوگیری ناشی از عدم تعادل حجم نمونه کنترل شود.

جدول ۳: تعداد نمونه در گروه آزمایش (همچنین گروه کنترل) به تفکیک جنسیت و پایه تحصیلی

پایه جنس	دوم	سوم	چهارم	پنجم	مجموع
دختر	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۸۰
مجموع	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۱۶۰

ابزار اندازه‌گیری: برای گردآوری داده‌های مورد نیاز، از پرسش‌نامه‌های ارزیابی مهارت قرآن که براساس روش استاندارد ارزشیابی مهارت‌های قرآنی در مدارس ابتدایی می‌باشد، استفاده شده

است. البته تغییرات و اصلاحاتی در روش ارزیابی توسط مجری این کار (نویسنده اول) انجام شد و سپس به تعداد مورد نیاز تکثیر و در اختیار همکاران مدارس قرار گرفت که یادآوری شود کلیه همکاران فرهنگی و مربیان مدارس قرآنی که در انجام ارزشیابی‌ها همکاری داشتند، توسط نگارنده اول مقاله آموزش‌های لازم را دیدند که این خود به کاهش سوگیری ناشی از آزمون‌گر کمک زیادی می‌کند. همچنین، توضیحات و آموزش‌های ویژه در مورد چگونگی برگزاری پیش‌آزمون و پس‌آزمون و موارد مورد سنجش برای مجریان طرح، در چهار جلسه ۳۵ دقیقه‌ای، ارائه شد، ضمن آنکه بخشی از ارزیابی‌ها توسط خود نگارنده صورت گرفته و بر اجرای بقیه آزمون‌ها نیز نظارت کامل داشته است.

شیوه نمره‌گذاری پرسش‌نامه یاد شده به این صورت بود که به هر حوزه از مهارت روخوانی، یک تا پنج امتیاز تعلق می‌گرفت. چهار حوزه اصلی در ارزیابی خواندن متن قرآن کریم برای دانش‌آموز در نظر گرفته شد که در نهایت، از مجموع ۲۰ نمره، با توجه به توانایی قرآن‌آموز نمره‌ای داده می‌شد. (بخش خوانی ۵ نمره، شمرده‌خوانی ۵ نمره، روان‌خوانی ۵ نمره و لحن ۵ نمره).

در مؤلفه بخش خوانی، دانش‌آموز کلمات و عبارات قرآنی را به صورت بخش بخش و همراه با مکث مختصر میان هر بخش می‌خواند؛ این نحوه خواندن پایین‌ترین سطح روخوانی است. بدین منظور به هریک از آزمودنی‌ها تعدادی کلمه یا عبارت قرآنی داده می‌شود و از آنها خواسته می‌شود تا کلمات را به صورت بخش بخش بخوانند. تعداد کلمات باید دست‌کم ۲۰ مورد باشد. در این مرحله به ازای هر کلمه‌ای که غلط خوانده شود، ۰/۲۵ امتیاز کسر می‌گردد؛ چنانچه آزمودنی کلمه یا عبارت را با راهنمایی معلم یا بدون آن تصحیح کند، نمره‌ای از وی کسر نمی‌گردد.

در حیطه شمرده‌خوانی، دانش‌آموز کلمات و عبارات قرآنی را به صورت شمرده و بدون مکث در بین بخش‌ها می‌خواند. به هریک از آزمودنی‌ها بین پانزده تا بیست کلمه یا عبارت قرآنی، از داخل کتاب درسی یا خارج از آن، داده می‌شود تا بخوانند. در این مرحله نیز به ازای هر کلمه‌ای که غلط خواند شود، ۰/۲۵ امتیاز کسر خواهد شد.

در بخش روان‌خوانی، دانش‌آموز باید بتواند کلمات و عبارات قرآنی را به صورت روان و با سرعت معمولی بخواند. هر دانش‌آموز نیم صفحه یا حدود ۵ خط از آیات یا عبارات قرآنی را تلاوت می‌کند، در صورتی که دانش‌آموز نتواند کلمات، عبارات و آیات قرآنی را مطابق سطح انتظار ارزشیابی بخواند و یا اینکه مکث و برگشت‌های زیاد داشته باشد، با توجه به میزان نقص، حداکثر ۲ نمره از وی کسر خواهد شد.

در مؤلفه لحن، دانش‌آموز باید بتواند کلمات، عبارات و آیات قرآنی را با لهجه عربی بخواند.

در هر یک از موارد سه‌گانه فوق (بخش خوانی، شمرده‌خوانی و روان‌خوانی) آزمودنی باید مواد آزمایش را به لهجه عربی بخواند. در صورتی که دانش‌آموز نتواند آیات و عبارات را به لحن عربی بخواند، به ازای هر کلمه غلط خوانده شده ۰/۲۵ نمره از وی کسر خواهد شد. با توجه به موارد بیان شده، داده‌های مربوط به نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون همه ۳۲۰ دانش‌آموز در ۴ حیطه مذکور به‌دست آمد و برای تجزیه و تحلیل‌های مورد نظر، وارد بسته نرم‌افزاری SPSS سطح ۲۰ شد.

یافته‌ها

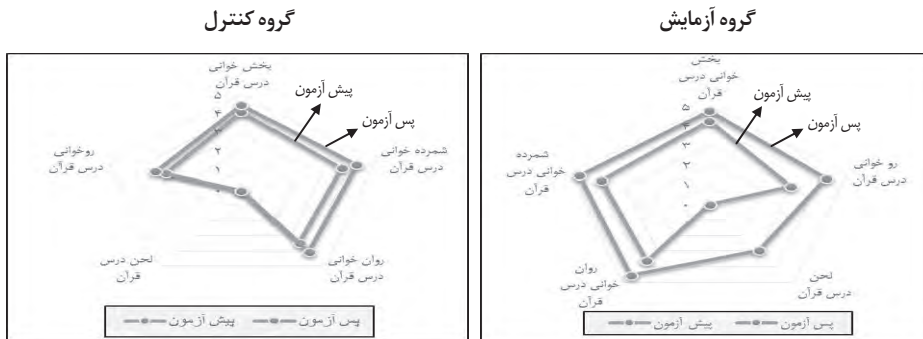
همه دانش‌آموزانی که در این تحقیق به عنوان آزمودنی به کار گرفته شدند، به‌طور مساوی در دو گروه کنترل و آزمایش (هر گروه ۱۶۰ نفر) و در ۴ پایه تحصیلی به‌طور برابر پخش شدند. با توجه به این موضوع، آزمون به صورت پیش‌آزمون و پس‌آزمون برای همه دانش‌آموزان اجرا شد. بخش خوانی، شمرده‌خوانی، روان‌خوانی و لحن که قسمت‌های اصلی متغیر روخوانی‌اند، پیش از دوره آموزشی (به عنوان متغیر آزمایشی یا مداخله) و پس از دوره آموزشی در هر دو گروه آزمایش و کنترل و در درس قرآن سنجیده شد. در پایان، نمره روخوانی از میانگین نمرات بخش‌های مختلف آن به‌دست آمد.

در جدول شماره ۴، نتایج به‌دست آمده از آزمون‌های پیش و پس از دوره آموزشی کلاس‌های قرآن برای هر دو گروه آزمایش و کنترل دیده می‌شود. تعداد نمونه در هر بخش ۱۶۰ نفر بود. کمترین و بیشترین نمرات که به‌طور نظری می‌توانست بین ۰ تا ۵ باشد، در قسمت مربوطه دیده می‌شود. این دامنه نمره، براساس نمرات فردی دانش‌آموزان به‌دست آمده است، بنابراین، تعجبی ندارد که مثلاً نمره حداقل پیش‌آزمون در بخش لحن در گروه کنترل ۰/۷۵ و در گروه آزمایش ۰ به‌دست آمده باشد، زیرا اینها، نمره میانگین گروه نیست. قسمت مهم جدول که باید دقت زیادی در مورد آن داشت، ستون میانگین نمرات است. با تأمل در این جدول، درمی‌یابیم که میانگین نمرات آزمودنی‌ها در پس‌آزمون برای هر دو گروه و در همه مواد آزمون افزایش یافته است، اما میزان افزایش در گروه آزمایش بیش از گروه کنترل بوده است، هر چند میزان افزایش در هر کدام از مواد آزمون متفاوت بوده است. برای نمونه، افزایش در نمرات دانش‌آموزان در قسمت لحن در گروه آزمایش بسیار قابل توجه بوده است. در مقابل، در حوزه مربوط به بخش خوانی و شمرده‌خوانی تفاوت‌ها کمتر است.

جدول ۴: آمارهای توصیفی مربوط به نمرات پیش آزمون و پس آزمون گروه آزمایش و کنترل در بخش‌های مختلف روخوانی قرآن

گروه	حیطه	آزمون	حجم نمونه	حداقل نمره	حداکثر نمره	میانگین	انحراف استاندارد	
کنترل	بخش خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۱	۵	۴/۱۵۰	۰/۸۱۴	
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴/۵۵۲	۰/۷۰۱	
	شمرده خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۱	۵	۳/۷۳۴	۰/۸۸۱	
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴/۲۸۴	۰/۸۰۲	
	روان خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۰	۵	۳/۴۶۹	۱/۰۵۳	
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴/۰۵۹	۰/۸۸۷	
	لحن	پیش آزمون	۱۶۰	۰	۰	۰	۰	
		پس آزمون	۱۶۰	۰	۲	۰/۰۲۲	۰/۵۵۴	
	روخوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۰/۷۵	۴	۲/۸۳۸	۰/۶۴۵	
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۴	۳/۲۲۱	۰/۵۵۴	
	آزمایش	بخش خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۰	۵	۴/۲۶۶	۰/۸۶۵
			پس آزمون	۱۶۰	۰/۷۵	۴	۴/۷۸۴	۰/۶۱۹
شمرده خوانی		پیش آزمون	۱۶۰	۱	۵	۳/۸۸۴	۰/۹۲۱۸	
		پس آزمون	۱۶۰	۰	۵	۴/۶۸۸	۰/۵۹۵	
روان خوانی		پیش آزمون	۱۶۰	۰	۵	۳/۶۲۵	۱/۰۵۸	
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴/۵۵۳	۰/۵۴۹	
لحن		پیش آزمون	۱۶۰	۰	۱	۰/۰۲۵	۰/۱۵۶	
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۵	۲/۹۵	۰/۶۶۹	
روخوانی		پیش آزمون	۱۶۰	۰	۵	۲/۹۵	۱/۰۵۸	
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴/۲۴۴	۰/۶۳	

به منظور مقایسه میانگین روخوانی و بخش‌های مختلف آن در پیش آزمون و پس آزمون گروه آزمایشی استفاده از روش‌های دیداری سازی بسیار مفیدتر و آسان‌تر است. به همین علت، نمودار شبکه‌ای یا عنکبوتی به کار گرفته شده است تا بتوان به صورت هم‌زمان نمرات را روی یک نمودار نمایش داد. این نمودار امکان مقایسه بخش‌های مختلف روخوانی با یکدیگر در پیش آزمون و پس آزمون مهیا کرده است و درک تفاوت‌ها را آسان می‌سازد. افزون بر این امکان مقایسه هم‌زمان دو گروه با هم در یک نمودار را با کمک نمره روخوانی در پیش آزمون و پس آزمون وجود دارد. نمودارهای بعدی به روشنی مطالب بیان شده را نشان می‌دهند. ملاحظه می‌کنید که افزایش نمرات در گروه آزمایش بیش از گروه کنترل اتفاق افتاده است. برای این گروه، افزایش در قسمت لحن قابل ملاحظه بوده، در حالی که همین مورد در گروه کنترل تقریباً بدون تغییر باقی مانده است. به دیگر سخن، بیشترین تأثیر آموزش‌های مدارس قرآنی بر روخوانی قرآن، از طریق آموزش‌های مربوط به لحن قرآن به دست آمده است، گو اینکه در بقیه قسمت‌ها هم این تأثیر، هر چند به میزان کمتر، دیده می‌شود.

نمودار ۱: مقایسه نمرات پیش آزمون و پس آزمون در دو گروه آزمایش و گروه کنترل

در نمودارهای بالا، مقایسه پیش آزمون و پس آزمون نمرات قرآن انجام شده بود، اما می‌توان برای تکمیل این قسمت مقایسه بین دو گروه آزمایش و کنترل را انجام داد. نموداری که در پی می‌آید در واقع شکل دیگری از مقایسه مطالب پیشین است و به درک بهتر تفاوت‌ها کمک می‌کند. در این نمودار، نمرات پیش آزمون و پس آزمون به تفکیک دو گروه ارائه شده است. ملاحظه می‌شود که در نمودار پیش آزمون، میانگین نمرات هر دو گروه تقریباً مشابه است و تفاوتی دیده نمی‌شود (خطوط نمودار بر یکدیگر منطبق شده‌اند)، اما نمودار دوم، به‌طور واضحی نشان می‌دهد که میانگین نمرات دانش‌آموزان گروه آزمایش در همه بخش‌های روخوانی بیش از میانگین نمرات گروه کنترل است. این تفاوت می‌تواند به دلیل دوره‌های آموزشی به‌عنوان متغیر مستقل تحقیق و یا به دلیل تفاوت اولیه دانش‌آموزان گروه آزمایش و گروه کنترل باشد. بنابراین، در معناداری تفاوت‌ها نیاز است تا اثر عوامل مؤثر در روخوانی قرآن در دو گروه حذف شود و تنها تغییراتی که به دلیل دوره آموزشی است، مطالعه شود. این کار از راه به‌کار بستن تکنیک‌های آماری مناسب میسر است که در ادامه بررسی می‌شود.

نمودار ۲: مقایسه نمرات گروه آزمایش و گروه کنترل در پیش آزمون و پس آزمون

تحلیل استنباطی

در قسمت پیشین، در مورد تفاوت‌های موجود در پیش‌آزمون و پس‌آزمون نمرات درس قرآن در دو گروه آزمایش و کنترل بحث شد. نمودارها به روشنی مجموعه‌ای از تفاوت‌ها را نشان دادند، اما چه بسا این تفاوت‌ها ناشی از خطای نمونه‌گیری یا موارد دیگری باشد تا تأثیر دوره آموزشی قرآن. به همین جهت در این قسمت به دنبال آن هستیم تا مشخص شود که این تفاوت‌ها تا چه حد واقعی و ناشی از آموزش‌های مربوطه است.

از آنجا که آموزش تنها در گروه آزمایش انجام شده است، لازم است نمرات قبل از اعمال متغیر مستقل (دوره‌های آموزش قرآن) و بعد از آن مقایسه شوند. با توجه به اینکه افراد یکسانی در پیش‌آزمون و پس‌آزمون شرکت داشته‌اند و مقیاس اندازه‌گیری رتبه‌ای است، نمی‌توان از آزمون‌های پارامتری که فاصله‌ای و نسبی بودن داده‌ها جزء مفروضات آنهاست، استفاده کرد. بنابراین، لازم است از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون که معادل آزمون تی وابسته می‌باشد، کمک گرفت. تنها مفروضه آزمون‌های ناپارامتری استقلال داده‌ها است. شرایط اجرای آزمایش بیانگر استقلال داده‌ها از یکدیگر است.

جدول ادامه نتایج آزمون ویلکاکسون را در ۴ بخش مختلف روخوانی قرآن نشان می‌دهد. نتایج بیانگر آن است که میان میانگین رتبه‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، با توجه به سطح معناداری به دست آمده، می‌توان با اطمینان ۹۹٪ گفت که آموزش‌های مدارس قرآنی بر بهبود بخش‌های مختلف روخوانی قرآن اثر مثبتی داشته است. تأثیر مثبت این آموزش‌ها را این‌گونه می‌توان استنباط کرد که چون مقدار Z به دست آمده (قسمت آماره آزمون در سطر مقدار آزمون جدول) مقداری مثبت است و نمرات پس‌آزمون از نمرات پیش‌آزمون تفریق شده‌اند، بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که این تفاوت در جهت مثبت، یعنی در جهت افزایش مهارت بخش‌های مختلف روخوانی قرآن در دانش‌آموزان بوده است. با توجه به مقادیر Z به دست آمده در این جدول، می‌توان به میزان اثرگذاری هر قسمت بر روخوانی قرآن پی برد. برای نمونه، در مورد لحن، مقدار آماره بیش از دیگر قسمت‌ها است، یعنی آموزش مدارس قرآن تأثیر بیشتری بر بهبود لحن نسبت به دیگر بخش‌های روخوانی دانش‌آموزان داشته است. توجه کنید که این نتیجه با آنچه در نمودارهای قبلی مطرح شد، هماهنگ است.

جدول ۵: نتایج مربوط به آزمون ویلکاکسون در بخش‌های مختلف روخوانی قرآن در گروه آزمایش

لحن	روان خوانی	شمرده خوانی	بخش خوانی	حجم نمونه
۱۶۰	۱۶۰	۱۶۰	۱۶۰	۱۶۰
۱۰/۹۲۲	۹/۶۰۴	۸/۹۵۳	۷/۳۵۵	مقدار آزمون
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معناداری

چون متغیر روخوانی میانگین بخش‌های مختلف بالاست، بنابراین، بر اساس تبصره‌های موجود می‌توان متغیر مذکور را به عنوان یک متغیر فاصله‌ای در نظر گرفت و از آزمون‌های پارامتری استفاده کرد. زمانی که می‌توان با متغیری به عنوان متغیر فاصله‌ای برخورد کرد، ترجیح آن است که از آزمون‌های پارامتری استفاده شود به همین جهت برای درک تفاوت‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون نمره‌های گروه آزمایش، از آزمون T وابسته استفاده شده است. همان‌گونه که انتظار می‌رفت تفاوت‌ها در این قسمت نیز معنادار و در سطح ۰/۰۹۹ اطمینان بود و می‌توان مدعی شد که آموزش‌های مدارس قرآنی بر روخوانی درس قرآن دانش‌آموزان تأثیر مثبتی می‌گذارد.

از آزمون تحلیل کوواریانس، به منظور بررسی اثر متغیر پیش‌بینی‌کننده بر متغیر وابسته که متغیری پیوسته است، استفاده می‌شود. تحلیل کوواریانس را می‌توان تلفیق تحلیل واریانس و تحلیل رگرسیونی دانست. بنابراین، لازم است مفروضات مربوط به این دو مدل در این تحلیل بررسی شود تا بتوان از این آزمون به عنوان یک آزمون پارامتری استفاده کرد.

مفروضات این آزمون عبارتند از: استقلال داده‌ها از یکدیگر، نرمال بودن متغیر وابسته، همگونی واریانس و همگونی ضرایب رگرسیونی. پژوهشگر معتقد است بر اساس تمهیدات آزمایشی در نظر گرفته شده مفروضه استقلال داده‌ها، که به روش پژوهش برمی‌گردد، برقرار است. به دلیل یکسانی تعداد افراد در گروه‌ها و زیرگروه‌های مختلف و تقارن ماتریس فراوانی نیازی به بررسی همگنی واریانس نیست. به منظور بررسی نرمال بودن متغیر وابسته از آزمون کولموگروف اسمیرنف استفاده شده است. داده‌های مربوط به این آزمون در ادامه ارائه شده است.

جدول ۶: نتیجه آزمون کولموگروف اسمیرنف به منظور بررسی نرمال بودن توزیع داده‌های متغیر وابسته

مقدار Z کولموگروف اسمیرنف	۰/۲۳/۱
سطح معناداری	۰/۰۶۰

مقدار ارزش p ($p < ۰/۰۶$) نشان می‌دهد که فرض صفر در سطح ۰/۰۹۵ اطمینان نمی‌تواند، رد شود. بنابراین، فرض صفر پذیرفته می‌شود. از آنجا که فرض صفر آزمون کولموگروف اسمیرنف تفاوت توزیع را از توزیع نرمال نشان می‌دهد؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که توزیع داده‌ها از توزیع نرمال تفاوت معناداری وجود ندارد و فرض نرمال بودن داده‌ها برقرار است.

به منظور بررسی همگنی ضرایب رگرسیونی، تعامل متغیر کواریانس با عامل ثابت مهم است. در اینجا متغیر کواریانس پیش‌آزمون، درس قرآن است و عامل ثابت همان گروه‌ها می‌باشد. در صورتی که در مدل طرح شده تعامل بین متغیر کواریانس با عامل‌ها معنادار نباشد، می‌توان

گفت که ضرایب رگرسیونی برابرند. این نتایج در جدول اثرات بین آزمودنی‌ها نشان داده شده است.

جدول ۷: نتایج اثرات بین آزمودنی‌ها به منظور بررسی مفروضه همگنی ضرایب رگرسیونی

منابع تغییر	مجموع مجذورات	df	میانگین مجذورات	F	معناداری
تعامل بین پیش‌آزمون و گروه‌ها	۰/۷۲۹	۱	٪۰۷۲۹	۰/۹۷۳	۰/۰۸۱

همان‌طور که مشاهده می‌شود مقدار سطح معناداری ۰/۰۸۱ است که نشان‌دهنده عدم رد فرض صفر است و بنابراین، فرض همگنی ضرایب رگرسیونی تأیید می‌شود. به این ترتیب، امکان استفاده از تحلیل کواریانس وجود دارد.

برای بررسی فرضیه تحقیق از آزمون تحلیل کواریانس استفاده می‌شود که خلاصه‌ای از نتایج آن در جدول شماره ۸ آورده شده است. گفتنی است که با انجام تحلیل کواریانس تأثیر متغیر همراه متغیر مستقل (کووریت) که در این تحقیق پیش‌آزمون می‌باشد، کنترل می‌شود.

جدول ۸: نتایج تحلیل کواریانس نمرات روخوانی قرآن

منابع تغییر	مجموع مجذورات	df	میانگین مجذورات	F	معناداری
تأثیر پیش‌آزمون	۵۵/۰۷۳	۱	۵۵/۰۷۳	۳۰۷/۸۹۶	۰/۰۰۰
بین گروه‌ها	۷۱/۳۹۰	۱	۷۱/۳۹۰	۳۹۹/۱۲۴	۰/۰۰
خطا	۵۶/۷۰۱	۳۱۷	۰/۱۷۹		
کل	۴۶۵۴/۱۵۶	۳۲۰	۵۵/۰۷۳		

همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، مقدار f به دست آمده برای گروه‌ها با درجه آزادی ($df=1$) در سطح ($p < 0/001$) معنادار است. به عبارت دیگر، بین اختلاف نمرات پس‌آزمون روخوانی درس قرآن گروه آزمایش با گروه کنترل تفاوت معنی‌داری وجود دارد. نمودار شماره ۳ نشان می‌دهد که میانگین نمرات روخوانی گروه آزمایشی بیشتر از گروه کنترل است. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که دوره‌های آموزش قرآن برای دانش‌آموزان دبستانی مؤثر بوده، موجب تقویت مهارت‌های روخوانی درس قرآن آنها می‌شود.

در نهایت، فرض بر آن بود که تأثیر دوره‌های آموزش قرآن در مدارس قرآنی برای پسران و دختران ابتدایی متفاوت است. به همین خاطر، این فرضیه را نیز آزمودیم. چون متغیر وابسته (روخوانی قرآن) متغیری پیوسته است و افزون بر این، دانش‌آموزان دختر و پسر ممکن است از ابتدا با یکدیگر متفاوت باشند؛ بنابراین، لازم است توانایی روخوانی آنها پیش از دوره آموزشی کنترل شود. همچنین دختران و پسران در دو گروه کنترل و آزمایش قرار دارند. از آنجا که مفروضات

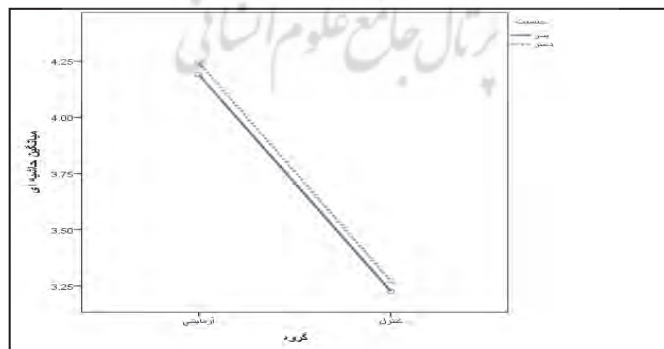
تحلیل کوواریانس برقرار است (ر.ک: مباحث پیشین)، می‌توان از این تحلیل به منظور مقایسه نمرات روخوانی دختران و پسران استفاده نمود. به بیان دیگر تحلیل کواریانس پژوهشگر را قادر می‌سازد تا علاوه بر کنترل توانایی روخوانی قبل از اعمال آزمایش (دوره‌های آموزش قرآنی)، بتواند تعامل گروه‌ها (کنترل و آزمایش) با جنسیت (دختر و پسر) را در متغیر روخوانی درس قرآن بررسی کند. مقادیر به دست آمده از این تحلیل در جدول شماره ۹ نشان داده شده است.

مقادیر به دست آمده نشان می‌دهد که تعامل بین متغیرهای گروه و جنس معنادار نیست. تفاوت معناداری بین تعامل گروه و جنس وجود ندارد. به این ترتیب، این فرض ما که میان تفاوت نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون دختران و پسران تفاوت وجود دارد، رد می‌شود.

جدول ۹: نتایج تحلیل کوواریانس برای تشخیص تعامل گروه و جنسیت

منابع تغییر	df	میانگین مجزوات	F	معنی داری
پیش‌آزمون	۱	۴۳/۲۹۷	۲۰/۱۲۱	۰/۰۰۰
جنسیت	۱	۰/۱۹۵	۰/۹۰۲	۰/۳۴۳
گروه‌ها	۱	۷۴/۴۳۴	۳۴۴/۰۴	۰/۰۰۰
تعامل گروه‌ها و جنسیت	۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۵	۰/۹۴۲
خطا	۳۱۵	۰/۲۱۶		
کل	۳۱۹			

افزون بر جدول شماره ۹، به منظور درک بهتر موضوع می‌توان از نمودار بهره جست. نمودار شماره ۳ بر اساس میانگین نمرات در متغیرهای دارای تعامل ترسیم شده است. ملاحظه می‌گردد که میزان تغییرات نمرات از گروه کنترل به گروه آزمایش در دختران و پسران تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند. به بیان ساده‌تر، تغییر نمرات پسران و دختران در پیش‌آزمون و پس‌آزمون هم‌اندازه یکدیگر است و تفاوت مشاهده شده، از لحاظ آماری معنادار نیست.

نمودار ۳: تفاوت میانگین نمرات دو جنس در آزمون روخوانی قرآن قبل و بعد از آموزش‌های قرآنی - گروه آزمایش

نتیجه‌گیری

آموزش قرآن در کشور ما همواره از جایگاه والایی برخوردار بوده و این کار، چه به صورت رسمی و چه به صورت غیر رسمی، مورد توجه بوده است. برنامه ایجاد مدارس قرآنی برای آموزش قرآن در مقاطع مختلف تحصیلی را باید در همین راستا ارزیابی کرد. مقاله حاضر نتیجه یک برنامه تحقیقی در مورد اثربخشی این مدارس بر مهارت روخوانی قرآن کریم در مقطع ابتدایی است. از آنجا که کلاس‌های قرآنی به آموزش قرآن و زبان آن، یعنی زبان عربی، می‌پردازد، انتظار می‌رود یادگیری و صحت روخوانی در درس قرآن نیز اتفاق افتاده باشد. یادگیری به معنای ثبات رفتاری در طول زمان است. بنابراین، در صورتی که یادگیری در دانش‌آموزان اتفاق افتاده باشد، بر نمرات روخوانی دانش‌آموزان در درس قرآن به عنوان یکی از دروس تحصیلی تأثیر مثبت خواهد داشت، به این معنا که نمرات پس‌آزمون دانش‌آموزان به طور معناداری بیشتر از نمرات پیش‌آزمون آنها خواهد شد. بر مبنای چنین فرضی، طرح تحقیقاتی مذکور به شیوه آزمایش کلاسیک در مورد دانش‌آموزان مدارس ابتدایی شهر بردسکن اجرا شد.

دو گروه از دانش‌آموزان، به تعداد برابر، بر مبنای جنسیت و پایه تحصیلی (غیر از کلاس اول ابتدایی که برنامه آموزش قرآن شامل آنها نمی‌شود) به صورت تصادفی انتخاب شدند. هر دو گروه (گروه آزمایش و گروه کنترل) پیش و پس از پایان دوره آموزشی روخوانی قرآن ارزیابی شدند. همان‌گونه که بیان شده منظور از روخوانی عبارت است از: خواندن عبارات و آیات قرآن کریم به صورت شمرده و آرام. در این پژوهش، به معنای توانایی تشخیص حروف، صداها، علائم و ادای آنها به نحو صحیح (هرچند با مکث زیاد) بود و حتی در صورت قرائت نادرست و اصلاح دوباره، روخوانی صحیح تلقی می‌شد. در این پژوهش روخوانی شامل بخش‌خوانی، شمرده‌خوانی، روان‌خوانی و لحن بود و این موارد به طور مجزا در فرضیه‌ها بررسی شدند.

نتایج تحقیق نشان داد که آموزش‌های قرآنی تأثیر قابل توجهی بر مهارت‌های مختلف روخوانی قرآن، به‌ویژه مهارت‌های مربوط به لحن، دارد. نمرات پس‌آزمون در هر دو گروه حکایت از افزایش نسبت به پیش‌آزمون داشت، اما مقدار افزایش در گروه آزمایش بیش از میزان افزایش در گروه کنترل بود. به‌طور طبیعی انتظار افزایش نمرات پس‌آزمون در هر دو گروه بود؛ زیرا دانش‌آموزان طی دوره پیش از سه ماه از آموزش‌های رسمی مدرسه بهره می‌جستند که این می‌تواند مهارت‌های آنان را در خواندن افزایش دهد. همان‌طور که پیشتر گفته شد، رسم‌الخط زبان فارسی و عربی یکسان است و آموزش‌های فارسی ابتدایی بر مهارت روخوانی قرآن آنها تأثیر می‌گذارد. به این ترتیب، افزایش نمرات گروه کنترل و بخشی از افزایش نمرات گروه آزمایش را باید به این عامل نسبت داد. به خاطر اینکه بتوان این تأثیرات تعاملی بین گروه کنترل و آزمایش کنترل شود. از روش کوواریانس استفاده شد که

نتایج این آزمون باز هم نشان داد که تفاوت نمرات پس از این کنترل باقی می‌ماند و حکایت از مؤثر بودن آموزش‌های مدارس قرآنی بر مهارت روخوانی دانش‌آموزان دارد.

پژوهش‌های دیگری که در این حوزه انجام شده، به نتایج مشابه رسیده است. برای نمونه، سعیدی‌رضوانی و همکاران (۱۳۸۲) در تحقیقی با عنوان «ارزشیابی برون‌داد برنامه آموزش قرآن پایه پنجم ابتدایی» به بررسی وضعیت توانایی دانش‌آموزان پنجم ابتدایی در صحت و سرعت روخوانی قرآن پرداخته و نتیجه گرفته‌اند که متوسط عملکرد دانش‌آموزان پایه پنجم در روخوانی آیات و عبارات کتاب درسی آموزش قرآن و آیات و عبارات قرآنی خارج از کتاب درسی با توجه به شیوه نمره‌گذاری مبتنی بر ۰/۲۵ نمره برای هر کلمه‌ای که غلط خوانده می‌شود، برابر ۱۴/۵ است. اگر برای قضاوت در مورد برنامه، نقطه برش ۰/۷۵ تعیین شود، حدود ۵۲٪ دانش‌آموزان به حد نصاب لازم (و یا نمره بالاتر) دست یافته‌اند و به حد مطلوب هدف برنامه رسیده‌اند. البته پژوهش حاضر نشان می‌دهد حدود ۵٪ دانش‌آموزان در روخوانی صحیح تسلط کامل یافته‌اند. در زمینه تفاوت دو جنس، پژوهش سیماشیرازی و نیلی‌پور (۱۳۸۳) نیز نشان می‌دهد، نمرات دقت و سرعت خواندن دختران، به طور معناداری بهتر از پسران است. این تفاوت را می‌توان با توجه به شواهدی که در زمینه تفاوت‌های موجود در توانایی‌های دیداری-فضایی و کلامی دختران و پسران به دست آمده است، تبیین کرد. البته در تحقیق ما تفاوت معناداری بین وضعیت دو جنس دیده نشد.

محدودیت‌ها و ملاحظات: هر فعالیت پژوهشی در زمان اجرا با کاستی‌هایی روبه‌رو می‌شود که برطرف کردن این کاستی‌ها در پژوهش‌های مشابه بعدی می‌تواند به نتایج مطمئن‌تری منجر شود. این تحقیق نیز در عمل با محدودیت‌هایی روبه‌رو بود. حوزه میدانی تحقیق صرفاً محدود به یک شهر بود که این موضوع تعمیم نتایج را مستلزم احتیاط بیشتری می‌سازد. با توجه به اینکه، محدودیت‌های مالی و زمانی و نیز کمبود نیروی ماهر در این پژوهش میدانی همچون بیشتر پیمایش‌های دیگر وجود داشت، امکان پیاده‌سازی طرح تحقیقاتی در حوزه جغرافیایی بزرگ‌تر وجود نداشت. به نظر می‌رسد لازم است تحقیقات بیشتری انجام شود تا نتایج این پژوهش از پشتوانه تجربی بیشتری برخوردار شود. افزون بر این، مطالعه حاضر صرفاً مقطع ابتدایی را به عنوان جامعه هدف خود در نظر گرفته بود، در حالی که باید به اثرگذاری این آموزش‌ها در مقاطع دیگر تحصیلی نیز توجه شود و این موضوعی است که می‌تواند در تحقیقات و مطالعات آینده مدنظر باشد.

منابع

* قرآن کریم.

انوشه پور، ابوالفضل و همکاران (۱۳۸۴)، روش آموزش قرآن دوره ابتدایی، ویژه مراکز تربیت معلم، تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزش و پرورش.

پولاچک، الکساندر؛ رینر، کیث (۱۳۷۸)، روان شناسی خواندن، ترجمه مجدالدین کیوانی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

دواس، دی ای (۱۳۸۳)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: انتشارات نشر نی.

سعیدی رضوانی، محمود و دیگران (۱۳۸۲)، ارزشیابی برون داد برنامه آموزش قرآن پایه پنجم ابتدایی، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی.

سیماشیرازی، طاهره؛ نیلی پور، رضا (۱۳۸۳)، طراحی و معیارهای آزمون تشخیصی خواندن، مجله توانبخشی، مسلسل ۷-۱۱، ص ۷-۱۶.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی